

УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ КНИГОЗНАВСТВА

В. БАРВІНОК

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД СТАРОДРУКІВ
КИЇВСЬКИХ БІБЛІОТЕК

КИЇВ — 1924

[016:094](47.711—Київ)Б.

УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ КНИГОЗНАВСТВА

В. БАРВІНОК

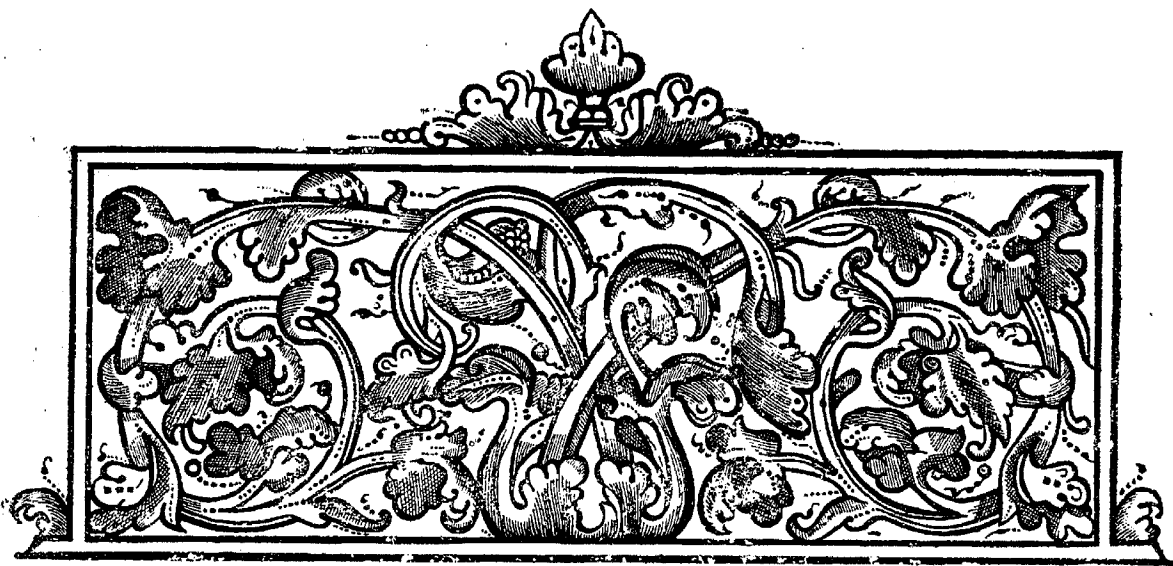
ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД
СТАРОДРУКІВ
КИЇВСЬКИХ БІБЛІОТЕК

КИЇВ—1924

Відбитка з «Бібліологічних Вістей», 1924 р. ч. 1—3.

Д. У. Д. Ч. 3124. Київ, 1924
Держ. Трест «Київ-Друк»
2-га друкарня, Пушкін., 4
Зам. Ч. 856—250

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД СТАРОДРУКІВ КИЇВСЬКИХ БІБЛІОТЕК.

той час, як у Ленінграді при бібліотеках Академії Наук та Публічній і в Москві при Румянцевському Музею є спеціальні відділи, в яких знаходяться великі збірки церковно-слов'янських видань, так званого, «Кирилівського друку», в Києві, центрі української культури, такої збірки немає. Правда, при Всенародній Бібліотеці України в Києві є окремий відділ взагалі стародруків, до складу якого входять і церковно-слов'янські видання. Але цей відділ ще дуже бідний на ці видання. Остання недостача Всенародньої Бібліотеки України помянується тим, що в Києві є інші бібліотеки, в яких знаходиться дуже багато церковно-слов'янських стародруків. В цих же бібліотеках маютья доволі значні збірки видань, що вийшли з українських друкарень на латино-польській мові. Ці бібліотеки слідуєчі: бувшої Київської Духовної Академії, Київсько-Печерської Лаври, Софійського собору, Михайлівського та Видубецького монастирів та інші. Але відомостів про те, які церковно-слов'янські та латино-польські видання, що вийшли з українських друкарень, знаходяться в цих бібліотеках нема, бо немає відповідних каталогів; а як що де-які бібліотеки і мають друковані каталоги, то зазначені видання в них показані не окремо, а разом з іншими. Крім того, назви церковно-слов'янських видань надруковані в цих каталогах, так званим, «гражданським шрифтом», що дуже заважає знаходити в них те або інше видання. Такі друковані каталоги бібліотек: бувшої Київської Духовної Академії в 14-ти випусках, Київсько-Печерської Лаври в 2-х томах та опис стародруків в книжці проф. В. Н. Перетца «Отчетъ объ экскурсії семинарія Русской филології въ Кієвъ 30 мая—10 іюня 1915 г.»

Опис церковно-слов'янських стародруків уже давно цікавить учених. Де-які книгозбірні Ленінграду, Москви, Вільни, Львова та інших міст мають такі описи, хоч і не повні, але в усякім разі вони більш менш

задовольняють наукові інтереси. Книгозбірням Київа в цьому разі не пощастило. До цього часу не зроблено ні одного опису стародрукованих церковно-слов'янських видань, що знаходяться в Київських бібліотеках.

В останні часи Всеукраїнська Академія Наук задумала скласти науковий опис церковно-слов'янських стародруків, що знаходяться в Київських книгозбірнях, особливо тих, що вийшли з українських друкарень. Така робота вже провадиться, але за відсутністю необхідних коштів іде не так швидко, як би це хотілось. Коли вийде в світ такий опис — невідомо.

Через це в цьому невеликому нарисі спробуємо дати самі короткі відомості про ті церковно-слов'янські видання, з XV-го до кінця XVIII-го в., що знаходяться в Київських бібліотеках, зазначаючи також і ті видання, які в той же час вийшли з українських друкарень на латино-польській мові.

I.

амою великою збіркою церковно-слов'янських стародруків є збірка бібліотеки бувшої Київської Духовної Академії. В надрукованих каталогах цієї бібліотеки показано коло 450 церковно-слов'янських видань XVI—XVIII вв. Але зазначена кількість цих видань далеко не повна, позаяк не всі церковно-слов'янські та інші стародруки, що знаходяться в бібліотеці, увійшли в надруковані каталоги. Крім того деякі з стародруків мають тут в двох, трьох і більш примірниках.

Церковно-слов'янські стародруки, що знаходяться в бібліотеці бувшої Київської Духовної Академії, по місцю видання так розподіляються. Більш усього тут мається видань Почаївської друкарні — 84, а далі йдуть видання друкарень: Львівських — 79, Київо-Печерської лаври — 77, Московської — 76, Віленської — 19, Супрасльської — 16, Венеціанської — 14, Чернігівської — 13, Острозької — 8, Унівської — 8, Петербурзької — 5, Могилівської — 4, Кутейнської — 4, Гродненської — 3, Яської — 2, Єв'ю — 2, Клишівської — 2, Новгород-Сіверської — 2, Стратинської — 1, Дерманської — 1, Терговської — 1, Рахманівської — 1, Гаражської — 1 та єпископії Римнічеської — 1. Решта — стародруки або без означення місця та року видання, або дефектні.

По часу видання ці стародруки розподіляються так: найстарішими виданнями є Венеціанські — 1519 р., а потім ідуть видання друкарень: в Гаражді — 1529 р., Віленської — 1575 р., Острозької — 1581 р., Дерманської — 1604 р., Стратинської — 1606 р., Московської — 1610 р., Єв'ю — 1612 р., Львівських — 1614 р., Київо-Печерської лаври — 1619 р., Рахманівської — 1619 р., Кутейнської — 1637 р., Яської — 1643 р., Терговської — 1649 р., Новгород-Сіверської — 1676 р., Унівської — 1681 р., Чернігівської — 1681 р., Гродненської — 1691 р., Супрасльської — 1695 р., Могилівської — 1699 р., Почаївської — 1741 р., Римнічеської єпископії — 1761 р., Петербурзької — 1766 р. та Клишівської — 1786 р.

Позаяк тут, за обмеженістю місця, не можна перелічувати всі видання цієї або іншої друкарні, що знаходяться в бібліотеці бувшої Київської Духовної Академії, то зазначимо лише видання або найстаріші, або кожній друкарні, або визначні чим-небудь іншим.

Найстарішими Венеціанськими виданнями є видання воєводи Божидара Вуковича, черногорця з Підгорніци: «Служебникъ», надрукований

ієромонахом Пахомієм в 1519 р. in 4° (№ по катал. 4336, уривок); «Молитвословъ», надрукований ієромонахом Мойсеєм в 1536 р. in 8° (№ 4405); «Минейя», надрукована ієромонахом Феодосієм та Генадієм параеклісіархом в 1536 — 1537 рр. in F^o (№ 4376); «Сборникъ» (Избранная Минейя), надрукований ієродіаконом Мойсеєм з Дечанського монастиря в 1538 р. in F^o (Муз. С 496 = DXI^{3/19}). Тут же треба зазначити «Псалтырь съ Часословцемъ», надруковану коштом тогож Божидара Вуковича в Гаражді в 1529 р. in 4° (№ 4520). З Віленських видань є: первісток Віленської друкарні братів Мамоничів «Четвероєвангеліє», надруковане Петром Мстиславцевим в 1575 р. in F^o (№№ 4260 і 30008); «Статут великого князства Літовского», надрукований в тій же друкарні в 1588 р. in F^o (№ 6659) та «Унія Альбо Выкладъ Преднейшихъ Артыкуловъ», надрукований в 1595 р. in 4° (№ 23011). З Острозьких видань старіші: «Библія» 1581 р. in F^o (№№ 36 і 29985), надрукована Московським «первопечатником» Іваном Федоровим; «Книга Василя Великаго о постничествѣ»—1594 р. in F^o (№ 1272); «Апокрисисъ Христофора Филалега», на західньо-руським діалекті, надрукований не раніш 1598 р. in 4° (№ 22395). З видань Дерманської друкарні є лише одна книжка первісток «Октоихъ»—1604 р. in F^o (№ 4432). З Стратинських видань єсть один «Требникъ», надрукований в 1606 р. in 4° (№ 4397) в друкарні Федора Юр'євича Балабана. Цей требник є друга її остання книжка, що вийшла з цієї друкарні, через те, що вона в тому ж 1606 р. після смерті її власника (24.V) зачинилась. З видань Московських старіші: «Уставъ церковный», надрукований «Описимомъ Михайловымъ Родишевскимъ Волицемъ» в 1610 р. in F^o (№ 4691) та «Октоихъ»—1616 р. in F^o (№ 4433). Тут же можна зазначити ще «Біблію», надруковану в 1663 р. in F^o (№ 52), перше Московське видання Острозької Біблії 1580 р., та в 1757 р. in F^o (№ 76), друге Московське видання—передрук, так званої, Єлизаветинської біблії 1751 р. З видань, надрукованих в Євю, є всього дві книжки: «Диоптра»—1612 р. in 4° (№ 4136) та «Евангеліє учительное»—1616 р. in F^o (№ 5460) з гербами князів Огінських та панів Воловичів. З видань Львівських друкарень старіші: «О священствѣ Іоанна Златоуста», надруковане в братській друкарні в 1614 р. in 4° (№№ 1383 і 31766); «Октоихъ» тієї ж друкарні 1630 р. in F^o (№ 4435) та «Евангеліонъ» друкарні «Михаила Слюзки» 1665 р. in F^o (№ 153). З видань Київсько-Печерської лаври найстаріші: «Анеологіонъ»—1619 р. in F^o (№ 4643); «Бесѣды Іоанна Златоуста на 14 посланій св. ап. Павла»—1623 р. in F^o (№ 1384); «Бесѣды Іоанна Златоуста на Дѣянія св. апостола»—1624 р. in F^o (№ 1385); «Лексиконъ» Памви Беринди—1627 р. in 4° (№ 14803); «Казанье погребовое над тѣлом князя Іліи Святополка на Четвертнѣ Четвертинского... Игнатія Аксеновича Старушича»—1641 р. in 4° (№ 5902), однісінський примірник у Київських бібліотеках. Тут же можна зазначити «Біблію»—1758 р. in F^o (№ 29958), перше Київське видання біблії, з чудовим вихідним листком, на якому знаходяться малюнки з Старого й Нового Завіту, Великої Лаврської церкви та Лаврської друкарні. З видань Рахманівських є одна книжка «Евангеліє учительное» Кирила Транквіліона Ставровецького—1619 р. in F^o (Г. 835 = VXXXVI^{1/16}). З видань Кутейнських є всього дві книжки: «Житіє Варлаама и Іоасафа»—1637 р. in 4° (№ 1432) та «Триєологіонъ»—1647 р. in 4° (№ 4645). З видань Яських є теж всього дві книжки: «Евангеліє Учительное»—1643 р. in F^o (№ 5214) на румунській мові, але надруковане Кирилицею, та «Псалтырь»—1680 р. in 4° (№ 206) на слов'янській та молдавській мовах. З видань, надрукованих у Терговищі, є одна

книжка — «Тріодъ постная» — 1649 р. in F^o (№ 4679). З Унівських видань старіші: «Требникъ» — 1681 р. in 8° (№ 4623) та «Псалтирь» — 1689 р. in 4° (№ 4530). Требник в покажчику «Славяно-русской библиографіи» Ундольського не зазначений. З видань Новгород-Сіверських старіше «Чудо Пресвятой Дѣвы Маріи въ монастирѣ св. пророка Или Черниговскомъ» — 1677 р. in 4° (№ 23171). З видань Чернігівських старіші: «Октоихъ» — 1682 р. in 4° (№ 4441) та «Тріодіонъ» — 1685 р. in F^o (№ 4681). З Гродненських видань є всього три: «Кириллова книга», надрукована в 1691 та 1786 рр. in F^o (№№ 7163 і 31682) і «Катихисисъ» Лаврентія Зізанія — 1787 р. in 4° (№ 2711). З видань Супрасльських старіші: «Служебникъ» — 1695 р. in F^o (№ 4349) та «Собрание припадковъ, духовнымъ особамъ потребное» — 1722 р. in 4° (№ 3621). З Могилієвських видань старіші: «Перло многоцѣнное» Кирила Транквиліона, надруковане в друкарні Максима Вошанки в 1699 р. in 4° (№ 3997) та «Часовникъ», надрукований в братській друкарні 1713 р. in F^o (№ 4225). З видань Почаївських старіші: «Лейтургионъ» — 1735 р. in F^o (№ 4351); «Воспослѣдованіе празникомъ Пресвятой Тайны Евхаристіи», надруковане в 1741 та 1742 рр. in F^o (№№ 4699—4700) і «Тріодіонъ» — 1744 р. in F^o (№ 4629). З видань друкарні єпископії Римническої є одно: «Правила молебная святыхъ сербскихъ просвѣтителей... собранная... и... исправленная иждивеніемъ Синесія єпископа Арадскаго» — 1761 р. in 4° (№ 4512); в покажчику Ундольського ці правила не зазначені. З видань Петербурзьких старіше «Бесѣды Іоанна Златоуста на кн. Бытія» — 1766 р. in F^o, в двох частинах, (№ 1390). З видань Клишівських є всього дві книжки: «Житія преподобныхъ отцовъ Сергія, Радонежскаго чудотворца, и учениковъ его Никона и Саввы Сторожевскихъ» — 1786 р. in F^o (№ 24480) та «Ефрема Сирина и Аввы Дорооея поученія», надруковані в друкарні «купца Димитрія Рукавишника» в 1787 р. in F^o (№ 31700), яка знаходилась в Клишвах.

В 2-му випуску каталогу бібліотеки бувшої Київської Духовної Академії під №№ 1497—1499 показані три видання: «Пандекты», «Тактиконъ» та «Правильникъ», начеб то надруковані в 1670 р. in F^o в друкарні Густинського монастиря; але, як виявилось по справді, ці видання були надруковані в друкарні Почаївської лаври в 1795 р. і помилково зазначені, як надруковані в Густинському монастирі, бо в останньому не було друкарні.

Всі інші церковно-слов'янські стародруки, що знаходяться в бібліотеці бувшої Київської Духовної Академії, по часу видання пізніших років.

Крім зазначених церковно-слов'янських стародруків, цікавих в тому відношенні, що вони є старішими по часу свого видання для тієї або іншої друкарні, в бібліотеці бувшої Київської Духовної Академії знаходиться невелика кількість церковно-слов'янських стародруків, в яких містяться твори українських письменників XVI—XVIII вв. Крім уже згаданих Христофора Филалета, Памви Беринди, Кирила Транквиліона, Лаврентія Зізанія, тут є стародруки з творами Петра Могилі, Мелетія Смотрицького, Сильвестра Косова, Іоанкія Галятовського, Інокентія Гізеля, Лазаря Барановича, Антонія Радивиловського, Димитрія Ростовського, Іоана Максимовича, Ісаїї Копинського та інших. Так, з творів Петра Могилі тут є: «Крестъ Христа Спасителя» (№ 5712) та «Собрание короткой науки о артикулахъ вѣры» (№ 2672), видання Київсько-Печерської лаври — перше 1632 р. in 4°, а друге — 1645 р. in 12°. Тут же можна зазначити «Евхаристію» або влячність Петру Могилі, видання Київсько-Печерської лаври 1632 р. in 4° (№ 11405), в якому містяться присвячені Петру Могилі вірші «одъ спудеовъ Гимназіумъ з школы Реторіки» себ то Київсько-Мо-

гилянської Колегії. З праць Мелетія Смотрицького є «Грамматика словенскаго языка», надрукована з деякими змінами й додатками в Москві в 1648 р. in 4° (№ 14222). Сильвестру Косову належить «Дидакалія», видання Кутейнської друкарні 1653 р. in 4° (№ 3057). З праць Іоанікія Галятовського є: «Ключъ Разумѣнія», видання Львівської друкарні Михаїла Сльозки 1663 та 1665 рр. in F^o (№№ 5431—5432); «Небо новое з новыми звѣздами», видання Львівське 1665 р. in 4° та Могилівське 1699 р. in 4° (№№ 23255—23256); «Месія Правдивый», видання Київ Печерської лаври 1669 р. in 4° (№ 2291). Видання «Ключа» Галятовського 1663 р., по порядку друге, дуже рідке; в Київських бібліотеках воно ще є тільки в Михайловському монастирі; видання—1665 р. третє, виправлене автором. «Ключъ» Галятовського—одна з найкращих його праць, яка мала велику популярність. З праць Інокентія Гізеля є: «Миръ съ Богомъ челоувѣку», видання Київ-Печерської лаври 1669 р. in 4° (№ 3983) та «Синописиъ», що приписують Гізелю, але без досить ґрунтових доказів, видання тієї ж лаври 1674, 1676 і 1680 рр. in 4° (№№ 25984—25986). З праць Лазаря Барановича є «Трубы словесъ проповѣдныхъ на нарочитыя дни», видання Київ-Печерської лаври 1674 р. in F^o (№ 5517). Цьому ж Барановичеві в каталозі ще приписується якась праця: відповідь римлянам на їх Fundamenty Wiary (?), надрукована начеб то в Чернігові в 1683 р. in 4° (№ 3286 без перших листків). З праць Антонія Радивиловського є: «Огородокъ Маріи Богородицы» та «Вѣнецъ Христовъ», видання Київ-Печерської лаври 1676 та 1688 рр. in F^o (№№ 5068—5069). З творів Димитрія Ростовського є: «Руно орошенное», видання Чернігівське 1689 р. in 4° (№ 35516) та «Житія святихъ», видання Київ-Печерської лаври 1700, 1703, 1759, 1764—1767 рр. in F^o (№№ 24244 і 15890). З творів Іоана Максимовича є: «Театронъ или позоръ правоучительный»; «Царскій путь Креста Христова» та «Иліотропіонъ», надруковані в Чернігові в 1708, 1709 і 1714 р. in 4° (№№ 3985, 3984 і 3980). Ісаї Копинському належить «Алфавитъ духовный», в трьох примірниках, з яких два примірники неповних, здається видання Київ-Печерської лаври 1710 або 1713 рр. in 8°, а третій—видання Чернігівське 1761 р. in 8° (№№ 3987—3989). Тут же можна ще зазначити уривок з «Зерцала Богословія» Кирила Транквіліона, надрукованого в Уніві в 1696 р. in 4° (№ 5481).

З інших стародруків бібліотеки бувшої Київської Духовної Академії треба зазначити видання, що вийшли в XVII в. з деяких друкарень, переважно українських, на латино-польській мові, в яких містяться твори українських письменників Мелетія Смотрицького, Сильвестра Косова, Афанасія Кальнофойського, Іларіона Денисовича, Петра Могилі, Лазаря Барановича, Іоанікія Галятовського та інших. Так, з праць Мелетія Смотрицького тут є «Θρη̅νος», надрукований у Вільні в 1610 та 1660 рр. in 4° (№№ 3302—3303). З праць Сильвестра Косова є «Патерихо̅» або *Zywoty ss. Oycow Pieczarskich*, надрукований в Київ-Печерській лаврі в 1635 р. in 4° (№ 24381; порівн. № 24488). Афанасію Кальнофойському належить «Тератобрѣга», що була надрукована в Київ-Печерській лаврі в 1638 р. in 4° (№ 24285), дуже гарний примірник. Цікава праця Іларіона Денисовича—«Parergon sudow Swiętych obraza Piecz. Bogarodzice w monastyru Kupiatiskim», видання Київ-Печерської лаври 1638 р. in 4° (№ 23237). З творів Лазаря Барановича є: «Nowa miara starey wiary» та «Ksiega smierci albo Krzyż Chrystusow», видання Новгород-Сіверські 1676 р. in 4° (№№ 3285 та Муз. В. 286); «Zywoty Swiętych» та «Lutnia Apollinowa», видання Київ-Печерської лаври 1670—1671 рр. in 4° (Муз. В. 374 та

№ 11584). «Księga śmierci» Барановича дуже рідке видання й у Києві однісінський примірник. З праць Іоанікія Галятовського є: «Messiasz Prawdziwy», надрукований у Києво-Печерській лаврі в 1672 р. in 4° (№ 2290); «Zabędz z Piorami swemi z Darami Boskiemi», надрукований в Новгород-Сіверську в 1679 р. in 4° (Муз. В. 288), та «Alphabetum rozmaitym heretykom», надрукований в Чернігові в 1681 р. in 4° (№ 3112).

Більшість стародруків бібліотеки бувшої Київської Духовної Академії з працями українських письменників на превеликий жаль дефектні, без початкових або кінцевих листків.

Тут же треба зазначити, що серед церковно-слов'янських стародруків цієї бібліотеки чимало є таких, які в свій час були невідомі ні Ундольському, ні Каратаєву й через це не ввійшли в їх описи церковно-слов'янських видань.

Ось і всі церковно-слов'янські стародруки бібліотеки бувшої Київської Духовної Академії, які більш-менш цікаві в якому-небудь відношенню. Доволі значна частина цих стародруків по своєму змісту—книжки богослужбові та святоотецькі твори. Праць українських письменників XVI—XVIII вв. в цій бібліотеці дуже мало, майже всі вони згадані вище.

Нарешті можна ще зазначити одно видання, що є в бібліотеці бувшої Київської Духовної Академії,—це «Евангеліє», надруковане в Алепо в 1708 р. in F^o (№ 4262) на арабській мові, цікаве тим, що воно було видано на копії гетьмана Івана Мазепи.

II.

ругою великою збіркою церковно-слов'янських стародруків є збірка бібліотеки Києво-Печерської Лаври. В її друкованому каталозі зазначено більш 300 церковно-слов'янських стародруків XVI—XVIII вв. Серед них багато є стародруків в двох, трьох і більше примірниках.

По місцю видання ці стародруки так розподіляються: Київських друкарень—93, Московської—57, Чернігівської—29, Почаївської—27, Львівської—25, Острозької—11, Віленської—9, Петербурзької—8, Кутейнської—4, Новгород-Сіверської—3, Унівської—3, Стрятинської—2, Єв'ю—2, Могилівської—2, Венеціанської—1, Крилоської—1, Супрасльської—1 та Дельського монастиря—1. Решта стародруків або без зазначення місця та року видання, або дефектні.

По часу видання ці стародруки розподіляються так. Найстарішими виданнями є Венеціанські—1519 р., а потім ідуть видання друкарень: Віленської—1575 р., Острозької—1581 р., Стрятинської—1604 р., Крилоської—1606 р., Львівської—1614 р., Єв'ю—1616 р., Московської—1616 р., Київських—1619—1625 рр., Кутейнської—1647 р., Дельського монастиря—1647 р., Новгород-Сіверської—1676 р., Унівської—1680 р., Чернігівської—1689 р., Могилівської—1698 р., Петербурзької—1717 р., Супрасльської—1722 р. і Почаївської—1756 р.

З Венеціанських видань тут є одно—видання Божидара Вуковича «Служебникъ», надрукований ієромонахом Пахомієм в 1519 р. in 4° (№ 2865). З Віленських видань є первісток друкарні братів Мамоничів «Четвероевангеліє»—1575 р. in F^o (№ 92) та «Псалтирь»—1576 р. in F^o (№ 203), що були

надруковані Петром Мстиславцевим, і «Четвероевангеліє»—1600 р. in F^o (№ 93). З Острозьких видань старіші: «Біблія»—1581 р. in F^o (№ 40 в кількох примірниках) та «Лѣкарство на оспалый умысль чловѣчій»—1607 р. in 4° (№ 914). З Стратинських видань є два: «Служебникъ»—1604 р. in 4° (№ 2485) та «Требникъ»—1606 р. in 4° (№ 2526)—всі видання цієї друкарні, що вийшли з неї. З видань, надрукованих в Крилосі, є «Евангеліє Учительное»—1606 р. in F^o (№ 3520)—єдине видання цієї друкарні, яка після смерті її власника єп. Гедеона Балабана († коло 10 лютого 1607 р.), зачинилась. З видань Львівських старіші: «О священствѣ Іоанна Златоуста»—1614 р. in 4° (№ 915) та «Служебникъ»—1637 р. in 4° (№ 2474). З видань, надрукованих в Єв'ю, є двоє: «Евангеліє учительное»—1616 р. in F^o (№ 3521) та «Требникъ»—1638 р. in 16° (№ 2915). З Московських видань старіші: «Служебникъ»—1616 р. in 4° (№ 8622) та «Четвероевангеліє»—1627 р. in F^o (№ 278). В каталозі ще зазначається «Требникъ» in 4° «время патріарха Іова» 1602 р. (?) (№ 2933), але таке видання в бібліографії невідомо. З видань Київських старіші: «Анеологіонъ», надрукований в Києво-Печерській лаврі в 1619 р. in F^o (№ 23231); «Часословъ», надрукований в 1625 р. in 4° в друкарні «Тимофея Александровича Вер (Вербицького) на Подолі» (№ 2338), первісток цієї друкарні, присвячений Київському митрополиту Іову Борецькому; «Лимонарь сирѣчь Цвѣтникъ», надрукований в друкарні Спиридона Соболя в 1628 р. in 4° (№ 1089). Тут же можна зазначити «Патерикъ Печерській»—1702 р. in F^o (№ 5348), з чудовими гравюрами, та «Біблію»—1758 р. in F^o (№ 68) теж з гарними гравюрами та вихідним листком. З видань Кутейнських старіші: «Трифологіонъ или Цвѣтословъ»—1647 р. in 4° (№ 2949) і «Діоптра»—1651 р. in 16° та 1654 р. in 4° (№№ 2173—2174). З видань Дельського монастиря є тільки одно «О подражаніи Іисусу Христу» Фоми Кемпійського—1647 р. in 16° (№ 2151). З Унівських видань можна зазначити: «Зерцало до прейзрѣнія и латвѣйшого зрозумѣня Вѣры святой» Іосифа Шумлянського—1680 р. in 4° (№ 1568); «Зерцало Богословія»—1692 р. in 4° (№ 4277) та «Евангеліє Учительное» Кирила Транквиліона—1696 р. in F^o (№ 3528). З видань Чернігівських старіші: «Руно орошенное» Димитрія Ростовського—1689 та 1702 pp. in 4° (№№ 3550—3551), яке в каталозі помилково зазначено як праця Лазаря Барановича, і «Служебникъ и Акаѣистъ к причащенію»—1704 р. in 16° (№ 2900), видання невідоме в бібліографії. З Могилівських видань всього є два: «Діоптра»—1698 р. in 4° (№ 2175) та «Перло многоцѣнное» Кирила Транквиліона—1693 р. in 4° (№ 2023). З видань Петербурзьких треба зазначити: «Православное исповѣданіє»—1717 р. in 16° (№ 1511) та «Біблію»—1751 р. in F^o (№ 56), яка була надрукована в Олександро-Невській лаврі й відома під назвою «Єлизаветинської»; при цій Біблії гарний вихідний листок з видами Кремля та Петропавловської фортеці. З видань Супрасьльських старіше «Собраніє випадковъ краткое»—1722 р. in 4° (№ 1826). З Почаївських видань старіше «Богословія Правоучительная»—1756 р. in 4° (№ 1735).

Всі інші церковно-слов'янські стародруки, що знаходяться в бібліотечі Києво-Печерської лаври, по часу свого видання пізніших років.

Що до церковно-слав'янських стародруків, в яких містяться твори українських письменників, то в бібліотечі Києво-Печерської лаври їх є чимало. Крім уже зазначених праць Іосифа Шумлянського, Кирила Транквиліона та Димитрія Ростовського в цій бібліотечі єсть праці Лазаря Барановича, Іоанкія Галятовського, Інокентія Гізеля, Антонія Радивиловського, Іоана Максимовича, Самуїла Миславського та Варлаама Голен-

ковського. Так, з праць Лазаря Барановича тут є: «Мечь духовный» та «Трубы словесь проповѣдныхъ», надруковані в Київ-Печерській лаврі в 1666 та 1674 рр. in F^o (№№ 3548—3549). З праць Іоанікія Галатовського є: «Ключъ Разумѣнія», видання перше—Київ-Печерської лаври 1659 р. in F^o та третє—Львівське 1665 р. in F^o (№№ 3489 і 3491); «Казаня приданни до книги ключъ разумѣнія», видання Київ-Печерської лаври 1660 р. in F^o (№ 3490); «Небо новое», видання Львівське 1665 р. in 4° (№ 6503); «Месія Правдивый», видання Київ-Печерської лаври 1669 р. in F^o (№ 1295); «Души людей умерлыхъ» та «Боги поганскіи», видання Чернігівські 1686 і 1687 рр. in 4° (№ 4274). З праць Інокентія Гізеля є «Миръ съ Богомъ челоуѣку», видання Київ-Печерської лаври 1669 р. in F^o (№ 2009). З праць Антонія Радивиловського є: «Огородокъ» та «Вѣнецъ Христовъ», видання Київ-Печерської лаври 1676 і 1686 рр. in F^o (№№ 3252—3253). З праць Іоана Максимовича є: «Алфавитъ рифмами сложенный»—1705 р. in F^o (№ 4913); «Богородице Дѣво»—1707 р. in F^o (№ 4914); «Царскій путь Креста Господня»—1709 р. in 4° (№ 2012); «Молитва Отче Нашъ»—1703 р. in 16° (№ 2014); «Богомыслие въ пользу правовѣрныхъ»—1710 і 1711 рр. in 16° (№№ 782 і 2015); «Театронъ»—1750 р. in 4° (№ 2016); всі—видання Чернігівської друкарні. Самуїлу Миславському належать «Догматы Православныя вѣры», видання Київ-Печерської лаври 1760 р. in F^o (№ 1544); Варлааму Голенковському належить «Диалогизмъ или разговоръ... о преимуществахъ священного сана», видання Київ-Печерської лаври—1707 р. in 16° і 1714 р. in 8°, а третій примірник—видання Почаївське 1693 р. (?) (№№ 1840—1842). Тут же можна зазначити ще такі твори Димитрія Ростовського, які маються в лаврській бібліотеці: «Алфавитъ духовный», видання Київ-Печерської лаври 1710, 1713 і 1741 рр. in 4° (№№ 782—784); «Апология въ утоленіе печали челоуѣка сушаго въ бѣдѣ», видання Чернігівське 1716 р. in 4 (№ 791); «Лѣтопись», видання Московське 1784, 1799—1800 рр. in 8° (№№ 793—794) та «Собраніе разныхъ поучительныхъ словъ и другихъ сочиненій», видання теж Московське 1786 р. in 4° (№ 798).

Крім зазначених творів українських письменників в бібліотеці Київ-Печерської лаври є кілька латино-польських стародруків, в яких знаходяться праці Мелетія Смотрицького, Афанасія Кальнофойського, Петра Могилы, Іоанікія Галатовського та Лазаря Барановича. Так, з праць Мелетія Смотрицького тут є: «*Θρησος*», Віленське видання 1610 р. in 4° (№ 1665) та «*Apologia*», Львівське видання 1628 р. in 4° (№ 1666). З праць Сильвестра Косова є «*Paterikon*», видання Київ-Печерської лаври 1635 р. in 4° (№ 5359, примірник старий й дефектний). З праць Афанасія Кальнофойського є «*Тератобрѣдѣ*», видання Київ-Печерської лаври 1638 р. in 4° (№ 5360). З праць Петра Могилы є «*Αἶθος*», видання Київ-Печерської лаври 1644 р. in 4° (№ 1680). З праць Іоанікія Галатовського є: «*Mesiasz Prawdziwy*», надрукований в Київ-Печерській лаврі в 1672 р. in 4° (№ 1296); «*Scarb pochwały... najswiętszey Bogarodzicy*» та «*Stary kosciol zachodni*», надруковані в Новгород-Сіверську в 1676 і 1678 рр. in 4° (№№ 2010 і 1653) і «*Alphabetum rozmaitym hereticom*», надрукований в Чернігові в 1681 р. in 4° № 1645). З праць Лазаря Барановича є: «*Zywoty Swiętych*» та «*Lutnia Apollinowa*», надруковані в Київ-Печерській лаврі в 1670 і 1671 рр. in 4° (№№ 4918, 5336 і 4842); «*Nowa miara starey wiary*», надрукована в Новгород-Сіверську в 1676 р. in 4° (№ 1658); «*W Wieniec Bozey Matki*» та «*Notiy pięc ran Chrystusowych*», надруковані в Чернігові в 1680 р. in 4° (№№ 5242 і 2030—дефектний примірник). Тут же можна зазначити «*Statut W. K. Litewskiego*», Віленське видання 1744 р. in F^o (№ 4097).

Деякі з стародруків бібліотеки Київо-Печерської лаври мають автографи Петра Могили, Іосифа Тризни, Іоана Максимовича, Афанасія Миславського, Антонія Радивиловського, Іларіона Негребедького та інших.

В лаврській бібліотеці також є кілька церковно-слов'янських стародруків, невідомих в бібліографії.

В кінці цього короткого перегляду церковно-слов'янських та інших стародруків Київо-Печерської лаври треба зазначити, що ця бібліотека дуже бідна виданнями своєї лаврської друкарні. В бібліотеці немає не тільки перших її видань, але немає дуже й дуже багато й наступних. Пояснюється це тим, що сучасна збірка книжок лаврської бібліотеки веде свою основу з початку XVIII в., бо в 1718 р. велика пожежа знищила багато лаврських будинків, серед них і бібліотеку.

III.

бібліотека Київо-Софійського собору має доволі багато церковно-слов'янських стародруків; єсть в ній і латинопольські, що були надруковані в деяких українських друкарнях. В її рукописному каталозі записано коло 276 таких стародруків XVI—XVIII вв., при чому деякі з них маються в двох, трьох і більш примірниках.

По місцю видання ці стародруки так поділяються: Московських—70, Київських—44, Почаївських—29, Чернігівських—18, Петербурзьких—18, Львівських—17, Віленських—7, Унівських—5, Острозьких—4, Новгород-Сіверських—2, Могилівських—2, Супрасльських—2, Дерманських—1, Стратинських—1, Єв'ю—1 та Кутейнських—1. Решта—стародруки або без зазначення місця та року видання, або дефектні.

По часу видання зазначені стародруки поділяються так: найстарішими виданнями є Львівські—1574 р., а потім ідуть видання друкарень: Острозької—1581 р., Дерманської—1604 р., Стратинської—1604 р., Віленської—1608 р., Єв'ю—1615 р., Київської—1624 р., Московської—1635 р., Кутейнської—1653 р., Новгород-Сіверської—1675 р., Унівської—1680 р., Чернігівської—1683 р., Могилівської—1699 р., Супрасльської—1729 р., Петербурзької—1724 р. та Почаївської—1760 р.

З видань Львівських цінним є первісток друкарні—«Апостоль», надрукований Московським «первопечатником» Іваном Федоровим в 1574 р. in F^o (№ 41) шрифтом, що він вивіз із Москви. Це видання надруковано точнісінько, як Московський «Апостоль» 1564 р., але в ньому єсть і деякі відміни: багато заставок, герби Г. А. Ходкевича та міста Львову та герб друкаря з написом: «Іоаннъ Федоровичъ друкаръ Москвитинъ». Далі старішими Львівськими виданнями тут є: «Евангеліє»—1636 р. in F^o (№ 1347) та «Тріодъ цвѣтная»—1642 р. in F^o (№ 196), надруковані в друкарні «Михаїла Слюски». Варто уваги «Зобране короткои науки о аритикулахъ вѣры Православнокатолицкой Христіанской», надруковане в друкарні Арсенія Желиборського в 1646 р. in 4° (№ 731), текст якого є точний передрук Київського «Катихизиса» Петра Могили 1645 р. Тут же можна зазначити доволі рідке «Благоутробіє Марка Аврелія» Михаїла Казачинського—1745 р. in F^o (№ 988). З видань Острозьких старіші: «Библія»—1581 р. in F^o (№ 13—гарний примірник) та «Лѣкарство на оспалый умысль челоувчій»—1607 р. in 4° (№ 117). Тут же треба за-

значити «Исторію о Листрійскомъ то есть о разбойническомъ Феррарскомъ синодѣ» — уривок з видання «Отпись на листъ... отца Ипатія Потія», надрукованого в 1598 р. in F^o (л. 33—57) (№ 681). З видань Дерманських є всього одно «Октоихъ» — 1604 р. in F^o (№ 1375). З видань Стрятинських є первісток друкарні «Служебникъ» — 1604 р. in 4° (№№ 159 і 1366). З видань Віленських старіше «Служебникъ» — 1617 р. in 4° (№№ 160 і 171) з гербом Льва Сапіги. З видань, надрукованих в Єв'ю, є тільки одно «Казанье двое» Леонтія Карповича — 1615 р. in 4° (№ 651), доволі рідке видання. З видань Київських старіше «Служебникъ» — 1620 р. in 4° (№№ 161 і 1367); «Акаѳисты» — 1625 р. in 4° (№ 1378) та «Лексиконъ» Памви Беринди. Цікавим є «Патерикъ Печерскій» — 1760 р. in F^o (№ 364) з багатьма гарними гравюрами. З видань Московських старіше: «Тріодъ постная» — 1635 р. in F^o (№ 1370); «Прологъ» — 1643 р. in F^o (№ 363); «Псалтырь» — 1653 р. in F^o (№ 43). Тут же треба зазначити «Житія святыхъ» Дмитрія Ростовського — 1759 р. in F^o (№ 355), перше повне Московське видання з деякими поправками проти Київських видань 1689 та 1711 рр. в філологічному відношенні. З видань Кутейнських є тільки одно «Лексиконъ» Памви Беринди — 1663 р. in 4° (№ 1174). З видань Новгород-Сіверських старіше «Псалтырь» — 1675 р. in 4° (№ 42). З видань Унівських старіше «Зерцало до преизрѣнія Вѣры святой» — 1680 р. in 4° (№ 437). З видань Чернігівських старіше «Руно орошенное» — 1683 р. in 4° (№ 505). З видань Могилівських є всього два: «Шерло Многоцѣнное» Кирила Транквиліона — 1699 р. in 4° (№ 735) та «Катехизисъ въ пользу юношества» — 1761 р. in 8° (№ 436). З видань Сурпасьських є теж тільки два: «Лексиконъ сирѣчь словесникъ Словенскій» — 1722 р. in 4° (№ 1412) та «Архіератиконъ» — 1793 р. in F^o (№ 182). З видань Петербурзьких старіше «Истинное оправданіе православныхъ христіанъ крещеніемъ поливательнымъ» Феодана Прокоповича — 1724 р. in 4° (№ 476). І нарешті з видань Почаївських старіше «Часословъ» — 1760 р. in F^o (№ 210).

Інші церковно-слов'янські стародруки цієї бібліотеки по часу видання пізніших років.

Серед стародруків бібліотеки Київсько-Софійського собору є також чимало видань і з творами українських письменників XVI—XVIII вв. Крім уже зазначених праць Леонтія Карповича, Кирила Транквиліона, Памви Беринди та Михаїла Казачинського в цій бібліотеці знаходяться твори: Антонія Радивиловського — «Огородокъ» та «Вѣнецъ Христовъ» (№№ 833 і 832); Лазаря Барановича — «Мечъ духовный» та «Трубы словесъ» (№№ 639—640); Іоанікія Галятовського — «Казаня», «Месія Правдивый» та «Боги поганскіи» (№№ 643, 1449 і 716); Іоана Максимовича — «Алфавитъ», «Богородице Дѣво», «Театронъ» та «Иліотропіонъ» (№№ 975, 976, 542 і 1419).

З інших творів українських письменників, які до цього ще не згадувались, треба зазначити: «Зерцало отъ Писанія Божественнаго», надруковане в Чернігові в 1705 р. in F^o (№№ 977 і 733), з присвятою та віршами гетьману Мазепі, написаними ієромонахом Антонієм, префектом Чернігівських шкіл за часи Іоана Максимовича, та «Диалогизмъ духовный» Варлаама Голенковського, надрукований в Київсько-Печерській лаврі в 1714 р. in 8° (№ 564).

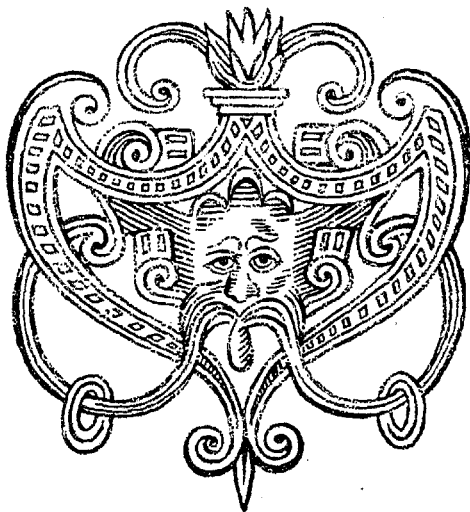
В бібліотеці Київсько-Софійського собору є також стародруки й на латинсько-польській мові з працями українських письменників. Так, тут маютьься праці: Мелетія Смотрицького — «Θρηνη» (№ 679); Петра Могилы — «Λιδος»

(№ 678); Лазаря Барановича — «Lutnia Apollinowa», «Nowa miara» та «Wieniec Bozey Matki» (№№ 981, 672 i 507); Іоаникія Галятовського — «Messiasz Prawdziwy», «Stary Kosciol», «Alphabetum rosmaitum heretykom» та «Labeđz z Piorami swemi z Darami Boskiemi» (№№ 717, 676, 1446 i 1448).

З інших творів українських письменників, надрукованих на латино-польській мові, які ще не згадувались, тут є такі: Мелетія Смотрицького — «Автѳрафї albo odpowiedz», надруковане у Вільні в 1608 р. in 4° (№ 682); Сильвестра Косова — «Exegesis to iest daniesprawu o zkolach Kiowskich i Winickich», надрукований в Київо-Печерській лаврі в 1635 р. in 4° (№ 731); Лазаря Барановича — «Zywoty Swietych» з назвою «Apollo chrzescianski», видання Київо-Печерської лаври 1670 р. in 4° (№№ 979—980); Іоаникія Галятовського — «Alkogan machometow», надрукований в Чернігові в 1683 р. in 4° (№ 1448); Стефана Яворського — «Pelnia nieubywaacey chwaly... Barlaamowi Jasinskiemu», надрукована в Київо-Печерській лаврі в 1691 р. in F^o (№ 1226). Тут же треба зазначити видання Київо-Печерської лаври: «Zebranie kratkey nauki o articulach wjary» — 1645 р. in 8° (№ 441); «Bogaty w parentele, slawe, y honory. Wirydarz panow P. Zacharzewskich..., P. Th. Zacharzewskieho..., Jana Ornowskiego... odany...» — 1705 р. in F^o (№ 1080) та «Domus sapientiae... illustrissimo... Ioasapho Krokowski... Andrea Chmarny» — 1708 р. in F^o (№ 978). Варто уваги тут рідке видання Чернігівської друкарні «Theatrum gloriae Ioanni Mazera» — 1699 р. in F^o (№ 1228). Нарешті треба зазначити «Panegyricus de celebrima et paene inaudita Viktoria: quom Petrus Primus... reportavit anno Domini 1709, iunio die 27. Dictus Kijoviae in Ecclesia katedrali Sanctae Sophiae, in conuentu publico, sueque ipsius, Sacratissimae Maijestatis praesentia. Anno eodem, julii die 10» in F^o (№ 1080), без зазначення місця та року видання, але по шрифту це видання, здається, Київо-Печерської друкарні.

Зазначені церковно-слов'янські та латино-польські стародруки показують, що бібліотека Київо-Софійського собору має доволі багатий підбір пам'яток українського письменства XVII—XVIII вв., яких в інших Київських бібліотеках немає.

ібліотека Київо-Михайлівського монастиря не багата стародруками ні церковно-слов'янськими, ні латино-польськими, що вийшли з українських друкарень в XVI—XVIII вв. В її рукописному каталозі таких стародруків записано біля 70. Але за те в цій бібліотеці є такі церковно-слов'янські стародруки, яких немає в інших Київських бібліотеках.

По місцю видання стародруки бібліотеки Київо-Михайлівського монастиря розподіляються так: Київських—26, Чернігівських—10, Львівських—6, Віленських—5, Новгород-Сіверських—2, Московських—2, Краківських—1 та Острозьких—1. Решта—стародруки дефектні.

Самим цінним церковно-слов'янським виданням бібліотеки Михайлівського монастиря є «Часословець», надрукований у Кракові Швайпольшом Фіолем в 1491 р. in 4° (№ 311). В інших Київських бібліотеках видань Фіоля немає. Далі старішими по часу виданнями є: «Службникъ», надрукований з благословення Київського митрополита Онисифора у Вільні, в друкарні Мамоничів, в 1583 р. in 4° (№ 365); «Книга Василя Великого о постничествѣ» in F^o, та «Маргаритъ» in 4°, надруковані в Острозі в 1594 і 1596 рр. (№№ 79—80). Інші церковно-слов'янські стародруки бібліотеки Михайлівського монастиря—видання XVII в. Старіші з них такі: «Євангеліє учительное», надруковане в Крилосі в 1606 р. in F^o (№ 764)—єдине видання цієї друкарні; «Євангеліє учительное» in F^o та «Службникъ» in 4°, надруковані в Київо-Печерській лаврі в 1637 і 1639 рр. (№№ 735 і 368) з багатьма гравюрами; «Часословъ», надрукований у Львові в 1642 р. in 4° (№ 312) з гербом міста Львова; «Еухологіонъ або Молитвословъ или Требникъ», надрукований з благословення митрополита Петра Могилы в Київо-Печерській лаврі в 1646 р. in F^o (№ 361), з гербом Петра Могилы; «Прологъ» (перша половина), надрукований в Москві в 1689 р. in F^o (№ 998); «Службникъ», надрукований в Чернігові в 1697 р. in 8° (№ 373).

Решта церковно-слов'янських стародруків цієї бібліотеки—видання XVIII віку.

З церковно-слов'янських стародруків, в яких містяться твори українських письменників, в бібліотеці Михайлівського монастиря є: «Ключъ разумѣнія» (видання 1663 і 1665 рр.) та «Месіа Правдивый» Іоаникія Галятовського (№№ 770—771, 772, 936); «Мечъ духовный» та «Трубы словесъ» Лазаря Барановича (№№ 776—777, 778—779); «Миръ съ Богомъ челоуѣку» Інокентія Гізеля (№ 498); «Огородокъ» та «Вънедъ Христовъ» Антонія Радивиловського (№№ 780—781, 782—784); «Богородице Дѣво», «Театровъ» та «Иліотропіонъ» Іоана Максимовича (№№ 1003, 499—500, 523). Тут же треба зазначити працю Димитрія Ростовського, яка до цього часу ще не згадувалась, «Розыскъ о раскольнической Брынской вѣрѣ», видання Київо-Печерської лаври 1748 р. in 8° (№ 943).

З латино-польських стародруків з творами українських письменників в бібліотеці Михайлівського монастиря є такі: «Θρηνος» Мелетія Смотрицького (№№ 2046—2047); «Αίθος» Петра Могилы (№ 2045); «Messiasz Prawdliwy», «Stari kosciol», та «Alphabetum... heretikom» Іоаникія Галятовського (№№ 2043, 2048—2051); «Lutnia Apollinova» та «Notiy pieś gan Chrystusowych» Лазаря Барановича (№№ 2289 і 2086).

бібліотека Київсько-Видубицького монастиря має 155 церковно-слов'янських видань XVI—XVIII вв. Всі вони описані в книжці проф. В. Н. Перетца «Отчетъ объ экскурсії семинарія Русской филології въ Києвъ 30 мая—10 іюня 1915 г.» (Києвъ, 1916; стр. 198—221). По цьому опису в бібліотечі Київсько-Видубицького монастиря мається видань: Московських—64, Київських—57, Петербурзьких—6, Чернігівських—5, Львівських—3, Острозьких—1 та Гродненських—1. Решта—стародруки без зазначення місця та року видання.

З стародруків бібліотеки Київсько-Видубицького монастиря старішими є: з Острозьких «Біблія»—1581 р. in F^o (№ 1); з Київських—«Службникъ»—1619 р. in 4 (№ 2) з гарними гравюрами та заставками; зі Львівських—«Євангеліє», надруковане в друкарні Михаїла Сльозки в 1636 р. in F^o (№ 5); з Московських—«Благовѣсникъ» Теофілакта Болгарського—1649 р. in F^o (№ 8); з Чернігівських—«Руно Орошенное» Димитрія Ростовського—1702 р. in 4° (№ 39) з чудовою гравюрою Богоматері; з Петербурзьких—«Чинъ избранія и рукоположенія архіерейского»—1725 р. in 4° (№ 56) та з Гродненських—«Книга цвѣтниківъ»—1796 р. in 4° (№ 143). Решта видань зазначених друкарень, крім Острозької та Гродненської, пізніших років.

З творів українських письменників, крім «Руно Орошенное» Димитрія Ростовського, в бібліотечі Київсько-Видубицького монастиря є: «Ключъ Разумѣнія» Іоанкія Гаятовського 1665 р. (№ 14); «Мечъ духовний» та «Трубы словесъ» Лазаря Барановича (№№ 15, 17); «Миръ съ Богомъ» Інокентія Гізеля (№ 16) та «Вънецъ Христовъ» Антонія Радивиловського (№ 28).

Серед стародруків бібліотеки Київсько-Видубицького монастиря багато є таких, які не показані в працях по бібліографії церковно-слов'янських книжок ні Ундольського, ні Каратаєва. Наприклад, «Службникъ», надрукований в Київсько-Печерській лаврі в 1619 р. in 4°. Це видання залишилося невідомим і проф. Ф. І. Титову, який в «Приложеніи» до своєї праці «Типографія Києво-Печерской Лавры» (Києвъ, 1918) описує лише лаврські видання «Службника» 1620 та 1629 рр. і нічого не каже про видання 1619 р. (стр. кд.—ла, рче—гг) Чи вірна остання дата? Всього церковно-слов'янських видань, що в свій час залишилися невідомими Ундольському та Каратаєву, в бібліотечі Київсько-Видубицького монастиря, як зазначено в книжці проф. В. Н. Перетца, мається 19.

рім описаних Київських бібліотек, в яких знаходяться більш-менш значні збірки церковно-слав'янських та латино-польських стародруків, у Києві ще є кілька бібліотек, в яких теж маються ці стародруки, хоча і в невеликій кількості. Такі невеликі збірки церковно-слов'янських стародруків єсть в бібліотеках: бувшого Київського Університету, Музею Києво-Печерської Лаври, Першого Державного Музею та по окремих церквах.

В бібліотеці бувшого Київського Університету стародруків не багато. З них можна зазначити «Біблію» Острозьку—1581 р. та «Статут великого князтва Літовского», надрукований у Вільні, в друкарні Мамоничів, в 1588 р. in F^o. Особливо ж цікава тут «Повість Удивительна, о діаволѣ, како прийде къ Великому Антонію, в образѣ человечествѣ, хотя каються», надрукована в Києво-Печерській лаврі в 1626 р. in 4°. Ця «Повість»—однісінький примірник в київських бібліотеках і взагалі дуже рідка.

Єсть в університетській бібліотеці стародруки й з творами українських письменників Памви Беринди, Іоанікія Галятовського, Лазаря Барановича, Іоана Максимовича та інших, але дуже мало.

В останні часи до бібліотеки бувшого Київського Університету було передано бібліотеку бувшої Київської Духовної Семинарії. В цій бібліотеці знаходилося багато стародруків як церковно-слов'янських, так і латино-польських, що вийшли з українських друкарень. Так, в ній була доволі повна збірка творів Петра Могилы, Інокентія Гізеля, Іоанікія Галятовського, Дмитрія Ростовського, Іоана Максимовича й особливо Лазаря Барановича. З праць останнього тут були такі, яких немає в інших Київських книгозбірнях. Тепер ця бібліотека упорядковується, але через те, що до передачі її Університетській бібліотеці вона була в дуже небезпечному становищі, то невідомо, чи залишилися повністю її рідкі та цікаві стародруки.

Музей в Києво-Печерській Лаврі це переважно є «Церковно-Археологічеській Музей» бувшої Київської Духовної Академії, куди останній був перевезений в 1923 р. В цьому Музею небагато стародруків, але те, що тут зібрано, дуже рідке та цікаве. З таких стародруків треба зазначити: уривок з «Тріоди Постной», надрукованої в Кракові в 1491 р. in F^o (№ 228); «Пятонкиже», надруковане Франциском Скориною в Празі в 1519 р. in 4° (№ 229); «Охтоихъ» на пергаменті, надрукований по наказу воєводи Божидара Вуковича священо-іноками Феодосієм та Генадієм в Венеції в 1536—1537 рр. in F^o (№ 230); «Книга Василя Великаго о постничествѣ», надрукована в Острозі в 1594 р. in F^o (№ 231), з автографом начеб-то Гришки Отреп'єва; «Выкладъ на „Отче Наш“ Іоана Златоуста», надрукований в Кутейнському монастирі в 1636 р. in 8° (№ 233), видання, яке до цього часу не показано ні в одному з бібліографічних покажчиків церковно-слав'янських книжок; в Київських бібліотеках це однісінький примірник; «Чинъ священническаго и

діаконського погребенія», надрукований в Терговищі в 1650 р. in 4° (№ 234) на слов'яно-молдавській мові.

Єсть в цьому Музеї й стародруки з творами українських письменників. Майже всі стародруки Музею без дефектів.

В Першому Державному Музею (бувний Міський) мається коло 70 церковно-слов'янських стародруків. По місцю видання вони так розподіляються: Київських—32, Почаївських—19, Львівських—12; Чернігівських—3, Могилівських—1 та Унівських—1. Решта—стародруки без зазначення місця та року видання, або дефектні. З цих стародруків старішими виданнями з'являються: з Львівських—«Евангеліє»—1665 р. in F^o; з Київських—«Минея общая»—1680 р. in F^o; з Чернігівських «Тріодіон»—1685 р. in F^o. Видання інших друкарень XVIII в.

По Київських церквах знаходиться багато церковно-слов'янських стародруків XVII й особливо XVIII вв. Стародруків XVI в. трудно знайти. По своєму змісту ці стародруки є видання богослужбові та святоотецькі, єсть також серед них і стародруки з творами українських письменників. По місцю видання серед них більшість видань Києво-Печерської лаври та Московських; попадаються видання Почаївські, Чернігівські й інші, але в невеликій кількості. По часу видання серед стародруків в Київських церквах більш усього видань XVIII в., особливо видань доби імператриці Єлизавети, коли церковне друкарство дуже поширило свою діяльність. З різних, так званих, Єлизаветинських видань по Київських церквах дуже часто попадаються: «Евангеліє напрестольное» Московської друкарні 1759 р., відоме своїм величезним розміром, а потім «Акаѣистъ Великомученицѣ Варварѣ» та «Служба со Акаѣистомъ Святителю Христову Николаю», що кілька раз були надруковані в XVIII в. у Києво-Печерській лаврі, in 4°, з гарними фігурними літерами.

Торкаючись церковних бібліотек, треба зазначити, що деякі церковно-слов'янські стародруки, які знаходяться по церквах взагалі, як, наприклад, богослужбові видання XVII, XVIII, а почасти й XIX вв., втратили всяке практичне значіння; святоотецькі та інші, яких по церквах єсть чимало, лежать безо всякої користі, бо ніхто ніколи їх там не читає. А між тим серед цих стародруків можуть знайтися видання, ще невідомі слов'яно-руській бібліографії, як наприклад, видання часу Іоана Антоновича, які колись уряд старанно знищував та інші. Тому було б дуже бажаним усі церковно-слов'янські стародруки, що знаходяться по церквах і які тепер утратили для них всяке практичне значіння, по згоді з парафіяльними громадами та владою, передати до якої небудь великої книгозбірні, хоч-би до бібліотеки бувшої Київської Духовної Академії, де ці стародруки будуть доступні для всяких бібліографічних праць. Такі передачі різних стародрукованих видань з церков та монастирів до бібліотек бувших академії Київської та Петербурзької, синодальних Петербурзької та Московської раніше провадилися не раз.

Порівнюючи тепер усі відомости про кількість церковно-слов'янських стародруків, які знаходяться в різних Київських бібліотеках, бачимо, що дуже велика частина їх—видання українських друкарень. Звичайно, таке

становище для Київських бібліотек цілком зрозуміле. В той час як на Московщині була лише одна, а потім дві друкарні — Московська та Петербурзька, на Україні друкарні були не тільки в кожному більш-менш культурному центрі, але часто існували в невеликих містечках, були навіть мандрівні. Правда, більшість цих друкарень існували не довго, випустили в світ по кілька книжок і потім зачинились. За те інші друкарні існували довгий час, випустили в світ багато різних церковно-слов'янських та латинно-польських видань, а деякі з них, як Київсько-Печерська, Львівська, Почаївська, існували до останніх років.

Наприкінці цього огляду церковно-слов'янських стародруків, що знаходяться по різних Київських бібліотеках, треба звернути увагу на їх зовнішній вигляд.

Тільки що було зазначено, що церковно-слов'янські стародруки Київських бібліотек поділяються на дві нерівні частини — видання великоруських друкарень та українських. І ті й інші мають такі характерні відміни, які й не спеціалістові дають можливість без помилки вирішити, чи належить те або інше церковно-слов'янське видання московському друку чи українському.

Ріжниця між виданнями московськими та українськими вже починається з шрифту, часто грубого в московських і гарного в українських, особливо в виданнях Київських та Львівських. Ще більш ця ріжниця виявляється в прикрасах окремих сторінок заставками, кінцівками, окремими фігурними літерами, мініатюрами та цілими гравюрами, в прикрасах вихідних листків і т. и. — художніх та гарних в виданнях українських друкарень і самих звичайних в виданнях московських¹⁾.

Правда, перші видання українських друкарень не багато мають таких художніх прикрас. Останні все більш і більш зустрічаються в виданнях XVII в., а в виданнях XVIII в. уже робляться необхідною їх приналежністю. Рідка книжка виходила в той час з варстату українських друкарень, особливо Київської та Львівської, без яких-небудь прикрас або гравюр. Мало не всі ті численні Євангелії, Апостоли, Служебники, Тріодіони, Акафісти, Псалтирі, Мінеї й інші церковно-слов'янські видання, що вийшли з українських друкарень, заповнені чудовими заставками, кінцівками, фігурними літерами, різноманітними мініатюрами та гравюрами, докладний опис яких склав би не один том.

Особливо цікаві церковно-слов'янські видання українських друкарень своїми гравюрами та мініатюрами. Останні в деяких українських виданнях знаходяться майже не на кожній сторінці. Так, по великій кількості гравюр та мініатюр варті уваги Київські видання: «Анеологіонъ» 1619 р. — 20 гравюр; «Бесѣды Іоанна Златоустаго на Дѣянїя св. Апостоль» 1624 р. — 20 гравюр; «Служебникъ» 1629 р. — 10 гравюр; «Акаѣистъ» 1629 р. — 80 гравюр; «Тріодіонъ» 1631 р. — 40 гравюр; «Евангеліе Учительное» 1637 р. — 48 гравюр; «Анеологіа» 1636 р. — 50 гравюр; «Патерикъ Печерскій» 1661 р. — 44 гравюри. Деякі гравюри часто виготовлялись спеціально до того або іншого видання. В цьому відношенні цікаві видання Київсько-Печерської лаври XVIII в., в яких гравюри дають найкращі зразки художньої праці того часу. Так, цікавий «Патерикъ Печерскій» 1702 р., гравюри

---

¹⁾ Пор. В. И. Срезневскій и А. Л. Белъ. Изданія церковной печати времени имп. Елисаветы Петровны. Петроградъ, 1914, стор. XV—XIX.

якого, спеціально зроблені для цього видання Київським гравером Л. Тарасевичем, можуть бути поставлені, на думку Ровинського, поруч з гравюрами найкращих Голандських майстрів XVIII в. Варті уваги «Четьи Минеи» 1750 р., за м. червень, «Акаѳисты» 1754 р. та «Апостоль» 1757 р. з гравюрами, спеціально приготовленими для цих видань граверами ієродіаконом Севаст'яном, А. Козачківським та Г. Левицьким. З Львівських видань своїми гравюрами варті уваги: «Евангеліє» 1636 р. — більш 50 гравюр, та 1644 р. — більш 70 гравюр; «Тріодіонъ» 1642 р. — 18 гравюр; «Апостоль» 1685 р. — 20 гравюр та інші. З виданнями Київськими своїми прикрасами взагалі та гравюрами зокрема схожі видання друкарень Новгород-Сіверської та Чернігівської. З Новгород-Сіверських видань художніми прикрасами виділяються «Анеологіонъ» 1678 р., в якому гравюри, виконані різними майстрами, відзначаються надзвичайною чистотою та тонкістю роботи. З видань Чернігівських своїми гравюрами варті уваги «Псалтирь» 1680 р. — 18 гравюр; «Тріодіонъ» 1685 р. — 16 гравюр; «Руно Орошенное» 1683 і 1689 рр. — по 12 гравюр та інші, хоча з художнього погляду вони й уступають Київським. При цьому треба зазначити, що оздобі одної друкарні — Київської часто переймаються іншою — Львівською, Чернігівською. Так, одні й ті самі гравюри знаходяться в «Тріодяхъ» Київській 1631 р. і Львівській 1642 р. Ріжні художні прикраси можна знаходити в виданнях і інших українських друкарень, хоча в більшій своїй частині вони наслідують Київським оздобам.

Крім зазначених прикрас церковно-слов'янських стародруків, що вийшли з українських друкарень, характерною рисою цих видань з'являються ще їх вихідні листки або, так звані, «форти». Деякі з таких вихідних листків дають чудові зразки художньої друкарської техніки, як, наприклад, в Київському виданні «Акаѳисты» 1747 р., в якому рамка вихідного листка складена з різних маленьких друкарських значків, скомпонованих в гарний малюнок. Інші вихідні листки цікаві своїми гравірованими рамками то без малюнків, як в Київських виданнях «Молитвословъ» 1742 р., «Правило къ причащенію» 1752 р., «Слѣдованная Псалтирь» 1756 р.; то з малюнками, як в Київських виданнях «Анеологіонъ» 1619 р., «Тріодіонъ» 1627 р., «Службникъ» 1629 р., «Акаѳисты» 1754 р., «Печерській Патерикъ» 1760 р., де в медальйонах містяться різні мініатюрні малюнки на релігійні сюжети або святих Печерських. Нарешті, зустрічаються вихідні листки взагалі чудової художньої роботи то з малюнками, відповідними до тексту книжки, як у виданнях: Львівському — «Тріодіонъ» 1642 р., Київських — «Псалтирь» 1741 р. та «Апостоль» 1757 р., Чернігівських — «Букварь» 1743 р. та «Правила къ причащенію» 1758 р.; то з малюнками символістичними, як у виданнях: Київських — «Ключъ Разумѣнія» 1659 р. та «Апостоль» 1757 р., Львівських — «Небо Новое» та «Ключъ Разумѣнія» 1665 р., Могилівському — «Небо Новое» 1669 р. Такого ж характеру взагалі всі оздобі вихідних листків більшості церковно-слов'янських видань, що вийшли з українських друкарень в XVII—XVIII вв.

Нарешті треба зазначити ще одну характерну рису українських церковно-слов'янських видань: ці видання прикрашались не тільки гравюрами релігійного змісту, але й світського. Так, в надрукованих в Київсько-Печерській лаврі в 1622 р. «Вѣршѣ на жалостный погребъ Петра Конашевича Сагайдачного» знаходяться три гравюри: на одній з них міститься герб війська Запорозького, на другій — гетьман Сагайдачний верхи на коні й на третій — здобуття Сагайдачним міста Кафи. Далі, в українських церковно-слов'янських стародруках, по зразку заходу, вийшло в звичай друкувати герби ріж-

---

них вельможних та поважних осіб. Так, в українських стародруках можна знайти герби: Ходкевичів у виданнях Заблудівських 1569 р. та Львівських 1574 р.; князів Острозьких, майже, у всіх виданнях Острозьких 1580—1612 р. та Дерманських 1605 р.; єпископа Гедеона Балабана в виданнях Стратинських 1604 і 1606 рр. та Крилосу 1606 р.; пана Лаврентія Дривинського в виданнях Почаївських 1618 р.; Четвертинських та Корибут-Вишневецьких в виданнях Київських 1623 і 1632 рр.; Єлисея Плетенецького та Захарії Копистенського в виданнях Київських 1624—1627 рр.; Петра Могили в виданнях Львівських 1642 р. та Київських 1628—1632 рр.; Мазепи в виданнях Чернігівських 1705—1707 рр. В українських же церковно-слов'янських стародруках можна знайти герби міста Львова, як в виданнях Львівських 1574, 1609, 1642 і 1663 рр. та Львівського братства як в виданнях 1609 та 1614 рр. Багато й інших гербів можна знайти в цих стародруках.

Нічого подібного немає в церковно-слов'янських виданнях Московських. Правда, й ці видання так або інакше оздоблювались. В них теж можна знайти гарні й заставки, й окремі фігурні літери, й кінцівки, а часом і прекрасні вихідні листки, як, наприклад, у «Камень Вѣры» Стефана Яворського 1749 р. з малюнками святих та Московського Кремля, або в «Біблії» 1758 р. з розкішною взоровою рамою. Але ці оздоби Московських видань технікою виконання далеко уступають виданням українським, особливо Київським. Єсть у Московських виданнях і гравюри. Але в той час, як в виданнях українських ці гравюри знаходяться у великій кількості на самі різноманітні релігійні сюжети, в виданнях Московських вони або зовсім відсутні, або знаходяться в мінімальній кількості. Так, в «Євангеліяхъ» знаходяться тільки чотири Євангелиста, у «Псалтиряхъ» — один Давид, в «Ирмологіяхъ» — Іоан Дамаскин і т. и. Але і ці поодинокі гравюри часто малохудожні. Теж саме треба зазначити взагалі і про видання Петербурзькі.

Відрізняються українські церковно-слов'янські видання від Московських і своїми оправами чудовими для Київських видань і звичайними для московських.

Взагалі, художні оздоби українських церковно-слов'янських стародруків, особливо їх гравюри, такі різноманітні та чудові, що, як уже було зазначено, докладний опис їх заняв би не один том, в яких містився б цікавий матеріал для історії українського мистецтва. Але, на превеликий жаль, до цього часу ще ніхто й не починав працювати в цій галузі. Немає також і бібліографічного опису церковно-слов'янських та інших стародруків, що вийшли з українських друкарень. А між тим цей опис вписав би не одну цікаву сторінку в історію українського культурного життя.

